

memorii | jurnale

Emil Sîrbulescu (n. 1949) este profesor universitar la Departamentul de Studii Anglo-Americane și Germane de la Universitatea din Craiova. Își începe cariera didactică la o școală generală din Craiova. Între 1982 și 1987 lucrează ca translator în Irak. Doctor în filologie (1997), cu o teză despre romanul afro-american. Stagii de cercetare în Marea Britanie, Irlanda, Australia, Norvegia, Statele Unite. *Visiting professor* în Japonia (2012). A participat la numeroase conferințe științifice internaționale și volume de specialitate. A tradus în română din Thackeray, Kipling, Charlotte Yonge, Ursula LeGuinn, Kim Stanley Robinson și a publicat mai multe volume dedicate literaturii engleze și afro-americane: *The elements of Drama* (2000); *Shakespeare and the literature of the Renaissance* (2004); *Cultură și identitate națională în Anglia medievală și renescentistă* (2009); *Cartea care vorbește: Introducere în romanul afro-american* (2020); *Literatura americană și provocarea etnicității: Romanul afro-american* (2021).

EMIL SÎRBULESCU

**CINCI ANI
ÎN IRAKUL LUI
SADDAM
HUSSEIN**

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	7
<i>Transliterația și pronunția cuvintelor din limba arabă</i>	11
Prolog	13
PARTEA ÎNTÂI	
<i>Al-bahr bila ma'a</i>	
<i>Marea fără apă</i>	
Plecarea	21
Trezirea la realitate	34
Ploaie, propagandă și producție	46
Sub Zodia Mușatinului	59
Contabilitate și medicină în familie	69
Când pisica nu-i acasă	80
Constructorii și șoferi: portrete neretușate	90
<i>Al Harb, war, război</i>	105
Noi, ei și ceilalți	115
De-a „Hoții și vardiștii“ în țara lui Ali Baba	143
Petrecerea ca evadare, evadarea ca petrecere	157
Rătăciți în traducere	168
PARTEA A DOUA	
<i>Musafirin ila al bahar bila ma'a</i>	
<i>Călători pe marea fără apă</i>	
Până dincolo de Babilon și înapoi	181
Acolo unde se termină deșertul	190
<i>Beit Agatha</i>	197

Între minaret și zигurat, lipsește sinagoga	203
Salvarea noastră vine de la Ninive	210
Cu Petrică la Babilon	220
<i>Istanbula gidiyoruz – Mergem la Istanbul</i>	229
Se schimbă lumea (sau cercul care se închide)	242

PARTEA A TREIA

Noi și Bagdadul

Prima zi la Bagdad	261
<i>Baghdad Reloaded</i>	270
Bagdadul sub asediu	284
Translator la Bagdad	303
Iluzia normalității	317
Post-scriptum	341
<i>Glosar</i>	345
<i>Dosar foto</i>	349

Cuvânt înainte

Privite dinspre secolul XXI, din perspectiva celor care azi au posibilitatea și șansa de a călători liber în orice colț al lumii ori de a munci oriunde doresc, fără a avea nevoie de vize interne, de aprobări ale serviciilor de securitate și de acordul organizațiilor de partid de la locurile de muncă, întâmplările și comentariile din cartea aceasta vin dintr-o altă lume.

Cartea de față se adresează tuturor celor interesați de Orientul Mijlociu și de lumea arabă, și mai cu seamă celor care doresc să cunoască amănunte inedite, mai puțin cunoscute ale prezenței românești în Irak; este și o invitație la a medita asupra sensurilor libertății. Propun, așadar, o relatare personală și vag romanțată a experiențelor mele ca traducător-interpret la o firmă românească din Irak, pe fundalul războiului dintre Irak și Iran din anii '80. De la sine înțeles, cartea e departe de a fi un raport oficial asupra activității unei firme de construcții. Dacă orice asemănare cu personaje reale este întâmplătoare, experiențele descrise au fost trăite aieva, dificultățile prezentate făcând parte vie din existența românilor plecați la lucru în străinătate, încât cititorul care va fi trecut prin experiențe asemănătoare se va recunoaște pe sine și va redescoperi personaje, acțiuni și atitudini similare celor care îi vor fi marcat indelebil viața. Războiul dintre Irak și Iran a fost o realitate istorică, așa cum au fost și regimul politic al lui Saddam Hussein în Irak și cel al lui Nicolae Ceaușescu în România. Toate întâmplările din carte sunt rememorate fără nici o exagerare prin prisma translatorului, dar și cu detașarea profesorului de limba engleză ajuns, fără vreo experiență notabilă în domeniul tehnic, pe un șantier de construcții în străinătate, animat și de dorința de a da o dimensiune culturală acestei experiențe deloc comune.

Secvențele de viață prezentate în cartea de față nu urmăresc o ordine cronologică strictă. Prima parte este dedicată exclusiv condițiilor în care specialistul român era trimis la muncă pe șantierele din Irak, și care nu se aseamănă, câtuși de puțin, cu cele întâmpinate de generațiile care pleacă la muncă în străinătate astăzi. Portretele înfățișate sunt cele ale unor oameni care au intrat în joc de bunăvoie, sperând, ca atâția alții, într-un „mai bine“, de cele mai multe ori iluzoriu. Șantierul și colonia alcătuiau un univers în sine, cu ierarhii bine conturate, cu sisteme foarte precise de valori, care nu funcționează decât acolo, cu loialități de cele mai multe ori bazate pe interesul imediat. Veniturile modeste, drastic și abuziv diminuate de autoritățile de la București, au condus adeseori la acțiuni mai puțin ortodoxe de eludare a dispozițiilor „Centralei“, s-au ivit cazuri sporadice de evadare din sistem, iar izolarea și singurătatea au dus nu arareori la destrămarea unor familii. Ca într-o piesă lui Marin Sorescu, acest univers este cuprins într-un alt univers, mai larg și mai neprietenos, violent în manifestări și, uneori, mai previzibil. Războiul ne învăluie ca un vis urât, din care singura scăpare era întoarcerea.

Partea a doua este o incursiune în acea Mesopotamie proiectată de Saddam Hussein în tiparul propriilor sale interese și ambiții politice. Fiecare capitol reprezintă o încercare de evadare din cotidian, o detașare de ineptiile activiștilor trimiși de organele de partid să mențină nivelul cultural al miilor de muncitori de la Al Qaim. Așa se face că am ajuns să pășesc pe urmele împăratului Traian, un alt cuceritor de popoare, care a regretat până în ultima clipă a vieții că nu a putut reface imperiul lui Alexandru cel Mare, ilustrul său înaintaș. Și tot așa am descoperit că Agatha Christie străbătuse și ea deșertul ca să ajungă la Babilon și la Ninive, căutându-l poate pe biblicul vânător, Nimrud, ori, cine știe, înțelesuri noi în vechile istorii ale acestei țări. Sau poate inspirație?

Călătoriile sunt, de cele mai multe ori, iluzorii secvențe de timp furate cu bună știință (nu fără efort) de la un sistem în care nevoia de altceva nu reprezintă decât o formă posibilă de răzvrătire latentă. Fără a recurge la motoare de căutare, ghiduri și biblio-

teci online, am reconstruit o imagine a unei lumi sfâșiate de conflicte externe și interne (despre acestea, însă, nu se vorbește), ale căror consecințe le simțeam în fiecare moment.

Partea a treia este dedicată în exclusivitate Bagdadului, orașul celor *O mie și una de nopți* în care Șahriar a ascultat înfiorat poveștile Șeherezadei, *Orașul Păcii*, care trăia în anii aceia tirul de rachete lansate de armata iraniană, și de unde reprezentanții puterii de la București coordonau și supravegheau impasibili munca miilor de specialiști din șantierele din Irak, cum era și acela de la Al Qaim.

Recunoștința mea se îndreaptă, în primul rând, către soția mea, Doina, care mi-a fost alături, la bine și la rău, la Al Qaim, la Bagdad și oriunde ne-au purtat pașii, mereu încurajându-mă, de când am început să scriu acolo, în biroul mohorât din Al Qaim.

Apreciez în mod deosebit răbdarea și dăruirea cu care foștii mei studenți doctoranzi irakieni, dr. Abdulrazzaq Jumaah Ayyed (din Ramadi), dr. Ahmad Kareem Salem și dr. Lutfi Abbas Lutfi (ambii din Bagdad), dr. Mohammed Naser Hassoon (din Nassiriyah) și dr. Hussein Jabr Naser (din Najaf), mi-au clarificat sensul unor cuvinte și expresii dialectale și mi-au explicat unele obiceiuri și tradiții irakiene, dar și stereotipuri despre lumea arabă, cel mai adesea alimentate de ignoranță, și chiar aspecte mai complexe legate de politică, religie și cultură. Mii de mulțumiri tuturor!

Sincere mulțumiri pentru colegul și prietenul meu, profesorul universitar Liviu Cotrău, care și-a asumat de bunăvoie sarcina dificilă de primă lectură a manuscrisului.

În sfârșit, îmi este greu să exprim în puține cuvinte considerația pentru doamna profesor universitar Irina Vainovski-Mihai, cunoscătoare de necontestat a lumii arabe, în general, și a Irakului, în special, care, în urma unor îndelungi conversații și schimburi de idei și amintiri în mare parte comune, m-a ajutat să apreciez mai bine împrejurările deosebite care au marcat strădaniile poporului irakian de a-și înțelege menirea și să interpretez cu detașare profesională realitățile sociale și politice din această țară în timpul uneia din multele perioade dificile ale istoriei sale zbuciumate. Apreciez în special citirea atentă a manuscrisului,

asupra căruia a operat corecturile necesare, cu răbdare și obiectivitate, și revizuirea redării cu grafie latină a unor scurte dialoguri în dialectul irakian al limbii arabe, precum și revizuirea Glosarului explicativ.

Sincere mulțumiri tuturor!

...Într-adevăr, după aproape patru decenii, toate fotografiile au culoarea deșertului.

Craiova, 20 iulie 2021

Transliterația și pronunția cuvintelor din limba arabă

Însemnările de față conțin cuvinte și expresii care aduc textului un spor de autenticitate și culoare locală. Am recurs la o formă de transliterație (sau romanizare) adaptată pentru a reda cât mai bine pronunția, mai ales a termenilor dialectali. Din dorința de a nu complica lucrurile cu fonetica limbii arabe și respectând criteriile lingvistice admise, am păstrat unele norme universale de redare a unor sunete a căror pronunție este apropiată de limba engleză, cu care cititorii sunt mult mai familiarizați:

'a pauză în pronunțarea unei vocale; stop glotal.

Ex. *ma'a* – apă

ch ca în *chain* (lanț)

sh ca în *shape* (formă)

dh ca în *this* (acesta)

th ca în *thanks* (mulțumesc)

j(dj) ca în *Jane, John, Japanese*

În privința numelor proprii de persoane, localități și formațiuni geografice, am menținut, acolo unde a fost cazul, formele consacrate în limba română, în celelalte cazuri am folosit formele consacrate în documente oficiale.

Mulțumesc, din nou, doamnei profesor universitar Irina Vainovski-Mihai, pentru ajutorul acordat în verificarea Glosarului și uniformizarea romanizării cuvintelor, expresiilor și numelor proprii utilizate pe parcursul acestui volum.

Prolog

La prima întâlnire cu deșertul, nu citisem nici unul din romanele lui Frank Herbert din ciclul *Dune*. Acolo, acțiunea se desfășoară într-o întindere nesfârșită de nisip străbătută de monștruoși viermi, numită *bahr bila ma'a* – oceanul fără apă. Nici nu văzusem Sahara din avion, în drum spre Pretoria, cu văi și alpii de râuri lipsite de apă, și nici deșertul australian, șocant de roșu și misterios, după ce survolasem întinderea albastră, presărată de insule, a Oceanului Indian între Singapore și Brisbane. Tot ce știam aflasem din manuale de școală, la lecțiile de geografie și din cărți de călătorii. Chiar m-am mirat când Mohammed, translatorul egiptean angajat la o firmă românească de pe malul Eufratului, și-a motivat cererea de mărire a salariului cu o listă unde menționa, printre altele, condițiile grele de muncă în *sahara*! Am râs, împreună cu ceilalți, gândindu-ne că tocmai el, arab, nu știa unde se află Sahara pe hartă, iar el a râs de noi, care nu știam că în limba arabă *sahara* înseamnă „deșert“! Încă nu văzusem indicatoare rutiere cu imaginea unei cămile sau o dună de nisip, așa cum aveam să văd într-o zi de vară toridă (cum putea fi altfel?) pe drumul dintre Najaf și Karbala. Habar nu aveam că de la Haditha la Baiji drumul străbate deșertul, cu porțiuni de o parte și de alta în care parcă bălțește petrolul, iar că de la Haditha la Al Qaim drumul urcă și coboară pe valurile aceluiași deșert, care par nesfârșite.

Deșertul pe care l-am cunoscut în toamna războiului dintre Irak și Iran, în 1982, nu semăna cu imaginile din cărți, așa cum nici războiul nu semăna cu cel din filmele sovietice cu care crescusem, sau din filmele americane mai recente. Deșertul m-a învăluit din prima clipă cu întinderea până dincolo de orizont, cu aspectul său de stepă, cu rare oaze de verdeață și punctat, din loc în loc, de

corturile negre ale beduinilor. Dunele erau ascunse vederii, doar furtunile ridicau nisipul din oceanul fără apă, un uriaș tsunami acoperind totul și uniformizând culorile cu o nuanță greu de definit, roșu-galben-marونی, cum am mai văzut în imaginile ulterioare transmise de sondele spațiale de pe Marte. Până și cupolele verzi ale moscheilor căpătau culoarea deșertului. Totul era prăfuit: casele, pușiniile arbori de pe marginea drumurilor, livezile de curmali și portocali de pe lângă satele cu case din cărămizi de lut uscate la soare – totul în culoarea deșertului. Apele Eufratului antrenau praful și nisipul și păreau să reflecte aceleași nuanțe nisipoase care uniformizau totul. Din șoselele asfaltate plecau drumuri care păreau că nu duc niciunde, scrijelite parcă pe nisipul pietrificat și străbătute de mașini prăfuite conduse de localnici cu capul și gura acoperite de *keffiyeh*, eșarfa în carouri albe și negre cu care se protejau de arșiță și de nisip. Pete de culoare vie, tufe de leandri înfloriți abia ce rupeau monotonia peisajului.

Această monotonie era și ea iluzorie, aveam să aflăm. Ascundea milenii de istorie, frământări trecute și prezente, ambiții de mărire și putere, unele încă vizibile în omniprezentele portrete multicolore ale lui Saddam Hussein și în ruinele antice care presărau deșertul, în mașinile armatei și bateriile de artilerie, acoperite de plase de camuflaj și deservite de militarii irakieni în uniforme de culoarea deșertului.

M-am aruncat cu ochii închiși în valurile acestui *bahar bila ma'a*, imensul ocean fără apă, ca un înotător, fără să știu când voi mai reveni la țărnam, respirând aerul sărat, de culoarea nisipului, într-o aventură în care m-am redescoperit. În toate acestea, am avut-o alături pe soția mea, Doina, și împreună am navigat biruitori prin deșertul care, nu de puține ori, amenința să ne inunde sufletele cu uscăciunea nisipurilor purtate de vânt.

În paharul pe care l-aș fi dorit de cristal, cuburile de gheață se deformaau lent, inevitabil, pătrunzând unul într-altul, aproape omogenizate prin schimbarea stării de agregare. Uitasem să mai torn ceva peste ele. Ar fi mers un strop de Dewar's, cumpărat „pe dolari“ de la magazinul duty-free din Bagdad, marca de whisky preferată

de prietenul Ram, unul dintre inginerii indieni angajați de partenerul irakian. Instalația de aer condiționat bâzâia monoton, un zgomot de fond cu care mă obișnuisem. Aerul rece pătrundea printr-o deschidere din tavan, ocolea încăperea și îmi răcorea fruntea, răvășind foile de hârtie de pe masa cu intarsii florale, opera vreunui neștiut tâmplar român rătăcit prin Irak. Îmi stăruia în memorie motivul principal din *Concertul nr. 1 pentru pian* de Chopin, care tocmai se terminase cu un pocnet sec și nemuzical al mecanismului de autostop al casetofonului japonez, și el cum-părat nu demult de la același magazin duty-free, și de care eram foarte mândru.

Simțeam cu disperare nevoia de a scrie pentru a-mi ține o promisiune făcută demult, în copilărie. Eram într-o tabără de pionieri, poate la Polovragi, unde un fotograf făcea, contra cost, poze copiilor, iar motocicleta lui avea mare succes în rândul băieților. Unul dintre instructori m-a întrebat ce aș vrea să devin când voi fi mare. I-am răspuns, fără să stau prea mult pe gânduri, și fără să fi citit *Testamentul* lui Tudor Arghezi, că aș vrea să scriu o carte, care să rămână în urma mea când nu voi mai fi.

Mă obsedau albul hârtiei și înșiruirea de litere ce trebuia să capete sensul adânc al lucrurilor trăite sau consumate în atâția ani care, numărați, nu păreau prea mulți, dar care dăduseră noi înțelesuri faptelor și întâmplărilor petrecute. Aveam să scriu despre toți și despre toate cu care fusesem părtaș la bine și la rău, pentru că din bine și din rău este alcătuită viața, oriunde ne-o trăim. Mă hotărâsem. Mă cercetam ca într-o oglindă și îmi vedeam chipul însemnat, cu fruntea lată și ochii adânci, cu albul străbătut de fire roșii și bătând în galben ca dintr-o suferință ascunsă, mâinile nedepinse cu uneltele grele ale muncii pe șantier, și mă întrebam dacă m-a schimbat ceva în toți acești ani, ori am rămas același, de la început.

Încercam să mă adun și să mă relaxez. Simțeam că, dincolo de istovirea trupului și scurgerea timpului, sunt tot eu, acela care mă cunoșteam atât de bine, și că trebuia să scriu ca să scot dintr-un top de hârtie albă oameni și locuri, cărora să le dau apoi viață întocmai unui sculptor dintr-un bloc de marmură neînceptă. Îmi

era teamă. Mă vedeam nu un arbitru, ci doar un jucător prins în vârtejul jocului, prin voia lui și nesilit de nimeni. Nu un sculptor, ci doar un cronicar. Pornisem, și nu știam nici când și nici unde mă voi opri, ori dacă voi termina vreodată ce aveam să încep.

Închideam ochii și vedeam valurile deșertului rostogolindu-se tăcute, la nesfârșit, încremenite în timp și purtând amintirea mării de demult. Și mai vedeam o mulțime de oameni, cunoscuți și necunoscuți, ale căror nume se contopeau într-unul singur, cu care mă confundam și despre care știam că va trebui să scriu. Dincolo de încăperea cu aer condiționat și de paharul în care cuburile de gheață se topeau lent, începeau arșița și realitatea și sensul prezenței mele acolo. Și mai știam că, pentru a-mi vedea dorința înfăptuită, drumul era lung și cu opreliști și că mă voi izbi de colțuri ascuțite, care îmi vor zdreli gândurile și-mi vor răni visele.

Mă urmărea, din copilărie, obsesia școlărească a neputinței de a răspunde la întrebările examinatorului. Adult fiind, dăruiat literelor și departe de științele exacte, mă visam uneori examinat la matematică și nu eram pregătit să răspund și mă trezeam asudat și speriat de nereușita sigură. În momentele acelea, mă simțeam tentat să cred că totul este doar un avertisment, dar mă gândeam la nenumăratele situații în care sorții au vrut astfel. Cu toate acestea, acum va trebui să fie altfel, pentru că simțeam din nou neliniștea plăcută a începutului și știam că voi putea continua. Dar de câte ori trăisem aceleași emoții și de câte ori nu renunțasem? În câte dimineți însorite ale sufletului meu nu pornisem la drum hotărât să fac totul bine și nu fusesem oprit de piedicile colțuroase și ascunse ale drumului, uneori la propriu, alteori la figurat, și împins cu furie înapoi? Iar acum îmi trebuia tot mai mult timp să mă regăsesc și să-mi revin și să o iau de la capăt, și mă temeam că timpul nu-mi va mai ajunge.

Ceasul măsoară în tăcere și cu ambiție. Cuburile de gheață din paharul pe care l-aș fi dorit de cristal s-au topit aproape complet. Pe o etajeră de sticlă, lângă romane englezești și studii de istorie antică, fragmente de ceramică asiriană și un colț dintr-o cărămidă

cu cinci centimetri de inscripție cu caractere cuneiforme al cărei înțeles nu-l voi ști niciodată. Pe un perete, trei brățări de argint și un pandantiv persan dau camerei o notă orientală. Parcă lipsește ceva. Un vas din aramă bătută la Bagdad, în *souq*, ar completa decorul. Și poate niște muzică, eventual Fairouz, sau poate chiar Umm Kulthum, mama (*Umm*) tuturor cântăreților arabi. Aș asculta cu ochii închiși, încercând să văd și să înțeleg. Așa cum am crezut atunci că înțeleg.

PARTEA ÎNTÂI

Al-bahr bila ma'a
Marea fără apă

Plecarea

Dincolo de momentul precis, dinainte fixat, al decolării avionului, plecarea mai înseamnă o stare de spirit împletită cu așteptarea plină de speranțe, nesiguranța necunoscutului, obișnuirea treptată cu ideea schimbării coordonatelor geografice împreună cu o pregătire asiduă, contra timp, ca pentru un examen inevitabil care poate începe dintr-o clipă într-alta. Și în ziua aceea de toamnă parcă plecam în căutarea amintirilor de la lecțiile de istorie antică din copilărie; și era, totuși, mai mult decât atât, poate împlinirea unui vis, descoperirea unor valențe neștiute ale ființei noastre, ori un răspuns la chemarea dintotdeauna a acelu „altceva“ de dincolo de zări. Plecam, știind că ne vom reîntoarce într-o bună zi mai buni și mai înțelepți, speram, și mai frumoși, în mândria noastră alimentată de prelegeri despre românii dăruți de la natură cu darul făuritorilor de minuni. Înțelegeam sau nu, eram cu toții „copiii partidului“. Eram, în clipele acelea, și în anii care vor urma, produsul finit al unor mecanisme de sorginte umană, rezultatul știutelor și inevitabilelor formalități, preselecții, selecții, și aprobări care puneau sub semnul întrebării umanitatea procedurilor pe care, în vremea aceea, nu le puteam nici comenta și nici contesta.

Existau mai multe etape obligatorii în selecția specialiștilor care urmau să lucreze la firmele românești din străinătate: în primul rând, acceptarea de către firma respectivă – în cazul de față, ARCOM – și promovarea unui test de limbă. Urma aprobarea în organizația de partid și, implicit, aprobarea Securității – așa-zisa viză internă. De viza externă, acordată de Ambasada Irakului, se ocupa firma, care obținea și pașapoartele de serviciu ale celor selectați. Dar lucrurile nu se terminau aici: pentru cei cu studii